

Ольга Просіна,
кандидат педагогічних наук,
Інституту проблем виховання НАПН України
(м. Київ)

Olga Prosina,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Leading Research Fellow,
Institute of Problems on Education NAPS of Ukraine
(Kyiv)

**УДК 37.015.31:17.022.1(477.52/6)
ББК 74.200.51**

ОСОБЛИВОСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ В УМОВАХ СХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

FEATURES OF PUPILS' PATRIOTIC EDUCATION IN THE EASTERN REGION OF UKRAINE

В статті розкрито актуальна проблема для українського освітнього простору – особливості виховання учнів в умовах східного регіону. Описується нові шляхи удосконалення національно-патріотичного виховання учнів в умовах східного регіону України. Адже складна воєнно-політична ситуація, яка сталася на Сході країни викликала потребу реформування освіти. Метою статті є розкрити актуальні проблеми сучасної української освіти – особливості виховання учнів в умовах східного регіону, розглянути сутність негативних стереотипів, які панують на сході країни та шляхи їх подолання під час виховного процесу в закладах освіти, визначити специфіку системи патріотичного виховання та охарактеризувати складові почуття патріотизму. Аналізуються вплив соціально-культурних умов пограниччя на виховні процеси в закладах освіти. Методологічними засадами дослідження є особистісно-орієнтований та розвивальний підходи. Отже розроблення системи патріотичного виховання в умовах східного регіону необхідно проводити з урахуванням специфіки соціально-культурних умов пограниччя це дасть можливість моделювати інноваційну систему національно-патріотичного виховання учнів в умовах східного регіону.

Ключові слова: патріотичне виховання, негативні стереотипи, пограниччя, пограничні люди, система патріотичного виховання, складові почуття патріотизму.

The article is devoted to the urgent problem for Ukrainian educational space – features of education of students in the conditions of the Eastern region. A difficult military and political situation, which occurred in the east of Ukraine, has caused the need for educational reform. The purpose of the study is to reveal the nature of some negative stereotypes that prevail in the east of the country and the ways to overcome them during the educational process in educational institutions, to determine the specific system of patriotic education and describe the components of patriotism. Among the features of patriotic education in Eastern Ukraine the author highlights constant negative stereotypes that affect the education process of students. The influence of internal administrative boundaries, cultural contacts, the state of regional identity, symbols and myths and other factors on atmosphere of the territory border has been emphasized. Methodological principles of this research are person-centered and developmental approaches. Thus, developing a system of patriotic education in the conditions of the eastern region should be carried out with the specific socio-cultural conditions of the territory border that will cause to design an innovative system of national patriotic education of students in Eastern Ukraine, which consists of such components as target, content, procedure and results. Therefore, we should develop students' value attitudes to society and the state in terms of the eastern region of Ukraine; implement the basic principles of territory border Concept of national patriotic education of children and youth; approve and develop some appropriate program, teaching and methodical supports of educational work, taking into account regional peculiarities of this study; use innovative technologies of national patriotic education; control a system of national patriotic education of students in eastern region of Ukraine, in particular the formation of students' value attitudes to society and our state.

Keywords: patriotic education, negative stereotypes, boundary, border people, system of patriotic education, components of patriotism.

В статье раскрыто актуальная проблема для украинского образовательного пространства - особенности воспитания учащихся в условиях восточного региона. Описываются новые пути совершенствования национально-патриотического воспитания учащихся в условиях восточного региона Украины. Ведь сложная военно-политическая ситуация, которая произошла на востоке страны вызвала необходимость реформирования образования. Целью статьи является раскрыть актуальные проблемы для современного украинского образования - особенности воспитания учащихся в условиях восточного региона, рассмотреть сущность негативных стереотипов, господствующих на востоке страны и пути их преодоления в процессе воспитательного процесса в учебных заведениях, определить специфику системы патриотического воспитания и охарактеризовать составляющие чувства патриотизма. Анализируются влияние социально-культурных условий пограничья на воспитательные процессы в учебных заведениях. Методологическими

основами исследования является личностно-ориентированный и развивающий подходы. Итак, разработки системы патриотического воспитания в условиях восточного региона необходимо проводить с учетом специфики социально-культурных условий пограничья это даст возможность моделировать инновационную систему национально-патриотического воспитания учащихся в условиях восточного региона.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, негативные стереотипы, пограничья, пограничные люди, система патриотического воспитания, компоненты чувства патриотизма.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Складна воєнно-політична ситуація, яка сталася на Сході країни, викликала потребу реформування освіти, пошуку нових шляхів удосконалення національно-патриотичного виховання учнів в умовах східного регіону України.

Саме сьогодні заклади освіти покликані, в першу чергу, стати осередком виховання, в тому числі, самовизначення і самореалізації кожної особистості з урахуванням її унікальної природи, шляхом залучення учнів до різних форм творчої та суспільно корисної діяльності. Тому зусилля педагогів сучасних освітніх закладів повинні бути спрямовані на утвердження в Україні патріотизму, посилення моральної складової в загальній системі формування у молоді національної гідності, готовності до виконання громадянських та конституційних обов'язків, особистісних рис громадянина української держави, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, набуття соціального досвіду, фізичної досконалості, художньо-естетичної, інтелектуальної, правової, трудової, екологічної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Національно-патриотичне виховання було предметом дослідження багатьох учених. Їх погляди на поняття національно-патриотичного виховання не тотожні. Частина вчених кваліфікує це поняття як визначний принцип вітчизняної педагогіки (Б. Кобзар, В. Оржеховська), як духовно-моральний принцип (Г. Ващенко, Т. Дем'янюк, К. Чорна), як основний принцип національного виховання (О. Вишневський, В. Кіндрат, Ю. Руденко, М. Стельмахович, Б. Ступарик).

У психолого-педагогічній науці виділяються шляхи розвитку почуття етнічної ідентичності як емоційно-психологічної основи патріотизму та реалізації потенціалу особистості учня, що знайшло відображення у працях Г. Балла, І. Бега, І. Булах, Л. Долинської, О. Киричука, І. Кона, Е. Помиткіна, В. Рибалки та ін.

Проблеми патріотизму, національних цінностей та особливості їх формування в учнів розкрито в працях О. Гевко, В. Гонського, І. Звереві, В. Ковалю, О. Литовченко, А. Москальові, П. Онищука, Р. Петронговського та ін.

Проблема пограниччя розкрито в дослідженнях Я. Верменич, В. Кравченко, Є. Свенхома, В. Когана, С. Ульяшема, та ін.

Формування мети статті. Метою статті є розкрити актуальні проблеми для українського освітнього простору – особливості виховання учнів в умовах східного регіону, розглянути сутність негативних стереотипів, які панують на сході країни та шляхи їх подолання підчас виховного процесу в закладах освіти, визначити специфіку системи патріотичного виховання та охарактеризувати складові почуття патріотизму.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Серед особливостей патріотичного виховання на Сході України виокремлюємо такий аспект, як існування стійких негативних стереотипів, які впливають на процес виховання школярів.

Під поняттям стереотип розуміють форму спрощення чи перебільшення якихось ознак групи людей, що подається стисло, небагатослівно, у вигляді короткого умовисновку [4].

Вчені зазначають, що більшість стереотипів є історичного походження: подія, що колись відбулася і вплинула на формування якогось враження, тягнеться шлейфом позитивних чи негативних спогадів і накладається на уявлення сучасного покоління.

Стереотипи частіше всього мають негативну окраску, але є багато і позитивних стереотипів стосовно тих чи інших груп людей. В нашій статті зупинимось, саме на негативних стереотипах.

Розглядаючи проблеми сходу, необхідно усвідомлювати, що Донбас базується на виділенні історично сформованих регіонів, які в ході еволюції перетворилися у соціокультурні спільноти та Донбас не є історичним регіоном, територіально він сформувався з частин Слобожанщини, Запоріжжя, земель Війська Донського. Як зазначив знавець економічної географії В. Кубійович, Донбас було створено на економічному фундаменті — як основна паливна база і найважливіший промисловий район України й усїєї Східної Європи [3].

Поділяємо думку доктора історичних наук Я. Верменич, яка говорить, що суспільна свідомість у Донбасі завжди була роздвоєною, орієнтованою як на російську, так і на європейську систему цінностей. Дослідниця дуже влучно зазначає, що нині ця амбівалентність суспільної свідомості сягнула критичних величин: на всїлякі референдуми й псевдовибори люди поспішають не тому, що хочуть реально впливати на політичний процес у напрямі його вдосконалення, а тому, що саме в такий спосіб вони можуть реально продемонструвати власні протестні настрої. Але, як правило, усвідомлення помилковості такої поведінки зрештою приходить, та на жаль запізно [2].

Негативні стереотипи, можна відслідкувати, виходячи з відношення до тих чи інших подій на Сході. Звернувшись до результатів опитування, проведено Київським міжнародним інститутом соціології 8–18 лютого 2014 р. (та й виходячи з власних спостережень), треба зазначити, що Київський Майдан позитивно сприйнято було невеликою кількістю жителів Донбасу. Про це й свідчать цифри опитування, так, на самому піку майданного протесту на українському Сході лише 20% опитаних вважали причиною протесту обурення

корумпованим владним режимом Януковича, тоді як 57% пов'язували його із втручанням західного світу і його бажанням втягнути Україну у сферу свого впливу. У той час у Західному регіоні 80% респондентів покладали провину в ескалації конфлікту на режим В. Януковича.

Події Майдана, зміна державної влади остаточно утворило неподолану прірву в українському соціумі – Донбас не сприймав нову владу, називав її «хунтою» та й влада не намагалася «почути» Донбас. Замість конструктивного діалогу на початку конфлікту, утворилося довгострокове воєнне протистояння на Сході країни.

Тож, ставлячи питання: «В чому особливості патріотичного виховання на території української частини Луганської, Донецької області?». Можна відповісти наступним чином - перш за все в тому, що ця територія є пограниччям - з одного боку кордон Росія, з іншого зона розмежування з так званим ЛНР, ДНР.

Згідно досліджень Я. Верменич на атмосферу пограниччя впливає: внутрішні адміністративні кордони, культурні контакти, стан регіональної самосвідомості, символи й міфи і ще багато чинників [2].

Тож, маючи такі небезпечні кордони, освітяни української частини Луганської та Донецької областей під час навчально-виховного процесу мусять щодня долати цілу низку упереджень, стереотипів, негативних суджень, які характерні пограничним людям.

І тут постає ряд питань: «Чи можливо за умов пограниччя України ефективно виховувати свідомого громадянина? «Як на самих педагогів впливають означені вище стереотипи?».

Безумовно, процес патріотичного виховання триває на Сході країни, але потребує корекції за умов характерних саме цьому регіону. Задля цього в Сватівській ЗОШ I-III ст. №6 Луганської області розпочато Всеукраїнський експеримент за темою: «Система національно-патріотичного виховання учнів в умовах східного регіону України» (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 18.05.2015р. №536; науковий консультант експерименту – І. Бех, доктор психологічних наук, дійсний член НАПН України, директор Інституту проблем виховання НАПН України; науковий керівник експерименту – автор даної статті; директор Сватівської ЗОШ I-III ст. №6 – Сойко А.М.).

Детальніше про діяльність навчального закладу з питань дослідно-експериментальної роботи можна переглянути на сайті школи <http://www.svatove-school6.edukit.lg.ua> та сторінці в соціальній мережі «Facebook» <https://www.facebook.com/school6svt>.

Треба зазначити, що не випадково дослідно-експериментальна діяльність, з означеної вище теми, проходить саме в Сватівському районі Луганської області. Цей район є одним з небагатьох міст на Луганщині, жителі якого не допустили на свою територію терористів, не дозволивши зрадникам проводити злочинні дії. Також треба відмітити Сватівський район – один з україномовних на Луганщині, хоча мовна ситуація в районі є не однозначна. І це, перш за все, пов'язано з історією нашої держави: Слобожанщина становила частину загальної історії України, яка займала майже всю Харківську губернію. Протягом усього XIX ст., коли йшла русифікація Харківської губернії, до якої входила Сватівщина, почали виявлятися різні погляди в людей: одні мешканці сприймали нашу мову і говорили власне українською літературною мовою, інші – нехтували нею і говорили російською, ще інші - знали українську, але невміло нею користувалися, тому й з'явився суржик. У результаті чого сформувалась народна слобідсько-українська мова.

Тож, метою дослідно-експериментальної діяльності в Сватівській ЗОШ I-III ст. №6 є розробити та експериментально перевірити ефективність системи національно-патріотичного виховання учнів ЗНЗ в умовах східного регіону України.

Вчитель – є ключовою фігурою в експериментальній діяльності, від особистісних переконань залежить ефективність його впливу на школярів. Вчитель – це така ж людина пограниччя, як і усі інші, хто живе на території східного регіону нашої країни. Тож, на нього так само, мають вплив існуючі негативні історичні стереотипи, культурні контакти тощо.

Але треба зазначити, що освітяни, це та когорта населення, яка менше піддається навіюванням, та може критично осмислювати інформацію, аналізувати різні джерела. Саме тому, на базі експериментального закладу СШ №6 відкритий історичний клуб «Terra incognita», керівник, вчитель історії та правознавства, просвітянин О. Вдовін. У ході роботи клубу вчителі та учні з бажання досліджують, обговорюють історичні факти у новому осмисленні.

Так, наприклад, відбулося засідання клубу за темою: «Розвінчування міфів радянської історіографії як вагомий чинник консолідації українського суспільства». Учнями було проведено дослідження з питання: «Історія «Новоросії» та її етнічний склад». Після викладення матеріалів дослідження, вчителем було зроблено висновок, що російського в так званій «Новоросії» приблизно стільки ж як і, приміром, у гуцульській трембіті, переважна більшість Східної України (Луганщина, Харківщина, Донеччина) ніколи не входила ані до першої, а ні до другої Новоросійських губерній.

Після завершення засідання клубу, проводили бесіди з вчителями школи, батьками, які були присутні на заході, усі знаходилися під позитивним враженням та зазначали, що не знали цих історичних фактів, які були представлені. Безумовно, такі засідання підбурюють бажання до самоосвіти, до перегляду своїх сталих радянських переконань та стереотипів.

Щоб у вчителя-експериментатора не було такого стану, який передав на своїй картині І. Марчук «Ми йшли не знаючи дороги», доцільно усвідомити теоретичні засади патріотичного виховання.

Для визначення поняття «патріотизм» та компонентів патріотичного почуття, звертаємося до праць академіка І. Беґа. Під патріотизмом він розуміє особливе, тобто безумовне і високосмислове почуття-цінність, яке характеризує позитивне ставлення особистості до народу, батьківщини, держави та до самої себе [1, с. 4].

У цьому визначенні І. Беґ робить акцент на високо смисловому аспекті та підкреслює, що почуття патріотизму не пов'язується з нижчими, буттєвими потребами і прагненнями часто меркантильної спрямованості, а пов'язується з вершинними життєвизначальними орієнтирами особистості.

Базовими складовими почуття патріотизму, виходячи теоретичних уявлень, які висвітлені дослідником, доцільно вважати:

- 1) Любов до народу, батьківщини, держави;
- 2) Діяльнісна відданість батьківщині;
- 3) Суспільно значуща цілеспрямованість;
- 4) Моральна стійкість;
- 5) Готовність до самопожертви;
- 6) Наявність почуття власної гідності [1, с.4].

Таким чином, для успішного виховання патріотизму, перш за все, вчителю необхідно налаштувати власні життєві орієнтації на «високосмисловий аспект», відірватися від нижчих життєвих потреб і прагнути до високого смислового аспекту буття.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розроблення системи патріотичного виховання в умовах східного регіону необхідно проводити з урахуванням специфіки соціально-культурних умов пограниччя. Усвідомлення особливостей патріотичного виховання на Сході, дає можливість моделювати інноваційну систему національно-патріотичного виховання учнів, що складається з цільового, змістового, процесуального та результативного компонентів, а саме: формувати ціннісне ставлення учнів до суспільства і держави в умовах східного регіону України; реалізувати основні положення Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді; розробляти та апробувати відповідне програмне та навчально-методичного забезпечення виховної роботи з проблеми, що враховує регіональні особливості дослідження; застосовувати інноваційні технології національно-патріотичного виховання; здійснювати моніторинг системи національно-патріотичного виховання учнів ЗНЗ в умовах східного регіону України, зокрема, сформованості ціннісного ставлення учнів до суспільства і держави в умовах східного регіону України.

1. Беґ І. Д. Патріотизм: сучасні ознаки та орієнтири виховання / І. Д. Беґ // Рідна школа. - 2015. - № 1-2. - С. 3-6.
2. Верменич Я. Донбас, як порубіжний регіон : територіальний вибір / Я. Верменич / Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. - 69 с. - (Серія «Студії з регіональної історії: Степова Україна»).
3. Географія українських і сумежних земель.- [Факс. перевид.]. - К.: Обереги, 2005. - Т. 1. Загальна географія. / Опрац. і зред. В. Кубійович. - 528 с. - іл. - 422 с.
4. Pickering, Michael. Stereotyping and Stereotypes // Blackwell Encyclopedia of Sociology. Ritzer, George (ed). Blackwell Publishing, 2007 // Blackwell Reference Online [Електронний ресурс] - Режим доступу : - [http://www.sociologyencyclopedia.com/public/tocnode?query=Pickering% 2C+Michael.+Stereotyping+and+Stereotypes](http://www.sociologyencyclopedia.com/public/tocnode?query=Pickering%2C+Michael.+Stereotyping+and+Stereotypes).

Reference

1. Bekh I. D. Patriotyzm: suchasni oznaky ta oriyentyry vykhovannya / I. D. Bekh // Ridna shkola. - 2015. - № 1-2. - S. 3-6.
2. Vermenych Ya. Donbas, yak porubizhnyy rehion : terytorial'nyy vybir / Ya. Vermenych / Kyiv: Instytut istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy, 2015. - 69 s. - (Seriya «Studiyyi z rehional'noyi istoriyi: Stepova Ukraina»).
3. Geografiya ukrayins'kykh i sumezhnykh zemel'.- [Faks. perevyd.]. - K.: Oberehy, 2005. - T. 1. Zahal'na heohrafiya. / Oprats. i zred. V. Kubyiovych. - 528 s. - il. - 422 s.
4. Pickering, Michael. Stereotyping and Stereotypes // Blackwell Encyclopedia of Sociology. Ritzer, George (ed). Blackwell Publishing, 2007 // Blackwell Reference Online [Електронний ресурс] - Режим доступу : - [http://www.sociologyencyclopedia.com/public/tocnode?query=Pickering% 2C+Michael.+Stereotyping+and+Stereotypes](http://www.sociologyencyclopedia.com/public/tocnode?query=Pickering%2C+Michael.+Stereotyping+and+Stereotypes).